پوهاند دوکتورمجاوراحمد زیار

پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیارپر هېوادني او جهاني کچ د پښتو ژبې او پښتني فرهنګ د سرخښې او سیالۍ په هڅه

مرکه وال : انجنیر عبدالقادر مسعود

(دویمه برخه)

مسعود: ستاسو له انده د اروپايي، هندي او پښتو موسيقۍ اساسي ځانګړنې کومې دي او څه توپير سره لري او دا راته ووايا ست، چې موسيقي او شعر سره په خپل منځ کې څه تړاو لري؟

زيار: زه د موسيقۍ نه هنرمنديم او نه يې ځانګپوه، خو د غږپوهنې او بيا له تول و تال (rhythem)شعري سره تړاو يې راته د پښتو بدلمبچ (ميزان الشعر) ياوزن دڅېړنې او اوډنې په ترڅ کې ښه ترا جوت شو.

د پښتو موسيقۍ، ټنګ ټکور يا سندرا او سندرو وتلې څېړو، لکه د لرې پښتونخوا هغه چې په سر سر کې يې اروابناد رفيق شينواری راځي او دبرې دې چې په سر سر کې يې اروابناد محمددين زاخېل او نن سبا استاد عبدالرحمان رحماني او لطيف جان بابي ټيکاو لري، دا راجوته کړې ده چې ښايسته ډېرپښتني وګړني آهنګونه(غاړې، نارې، بابولالې، شين خالۍ، کاکړۍ...) پر هندي راګونو اوښتي دي. په بله وينا ، يو لړ هندي راګونه او غږونه چې افغاني او بيا پښتني هنرمندان غږوي او کاروي، آره او ريښه يې بيرته پښتونخواته راګرځي!

ډېره په زړه پورې دا چې په يوه لنډۍ کې د (ارم راګ) يادونه شوې ده :

راګ د ارم راته ږغېږي - چې ليونۍ د ښاپېرۍ خندا کوينه

په هره توګه، له دې هم نټه نه شي کېدای چې همدا هندي تربوران ول چې په ټوله مانا يې تر بل هر ټبره له آريايي پېره تر اوسه زموږ د ببلابېلو ګډو فرهنګي پاتوړو(ميراثونو) ساتندويي او استازندويي ښه تراکړې ده. کټ مټ، لکه څنګه چې له اروپايي تربورانو سره مو په ګډ ژب- توکميز ((هندواروپايي)) نامونه کې استازي کوي!

نو پر همدې دک و دليل د موسيقۍ په تړاو هم د دې ځواب په کار دی چې هندي- اروپايي، او لا ويلای شو، د ختيزې- لويديزې موسيقۍ ترمنځ توپير په څه کې

نغښتې دی، او غبرګون به يې هم داوي چې تر دغه منځ د هنري جوهر له پلوه کوم ستر توپير نشته، خو د رغښتي تخنيک او فورم له پلوه په دې توپير مومي چې زموږ داپر اتوسُرو ((سا-را-ګا-ما-پَ-دَ-ني-سا)) ټيکاو لري او لويديز دا پر شپږو. نور نو د دواړيو ساز الې هم له لويه سره پر څلورو ډولو وېشنه مومي: پرده يي(هارمونيه يا باجه، ارغنون، اکورديون، پيانو...)، تاري(رباب، ستار، سنتور، دوتار، تنبور، ترنګو ياغژکه، سرينده، سرود، ويلن، ګيتار...)، وهنيز ياضربي(ډُول، ډومبکی، چمبه يا داريه، نغاره، دوکړه يا تبله، زېربغلي، منګی، ډرم، جاز...) او بادي(دروی، شپېلۍ، سورنی يا سُرنا، کرنا، ترومپېټ، ساکسفون، بينباجه، کلاريونېټ، کلاريون...). ښايي اړوند هنرمندان او په تېره ځانګپوهان تر دغه منځ نور توپيرونه او بېلابېلې ځانګړنې له ګرد ټول و ټوک(جزئياتو) سره وړاندې کړي، زما افاقي معلومات يا جنرل نالج همدومره دی. هرګوره، مينه والو ته به زمادا سترګو ليدلي او غوږو اورېدلي هم په زړه پورې وي چې د تېرې پېړۍ په شپېتمو کلو کې لکه دا نن سبا، دغلته د نا انساني پانګوالي(کپيتالېستي)، په بله وينا، پانګواکي(اېمپرياليېستي) ناخوالو پر وړاندې يو سراسري سرغړاوی او پاڅون راپيل شوی وو او له کارګرو او کارمندانو رانيولې تر زده کړيالانو، استادانو، ليکوالو، شاعرانو، رسنوالو، پوهانو او هنرمندانو پورې به له سرو بيرغونو او شعارونو سره هره ورځ لاريونونه کول او په هغه لړکې يې په زړو توکيزو او مانيزو فرهنګي آرونو او لارو رَودواو بياموسيقۍ پسې راواخېسته. پاپ(وګړنی) موزيک چې وار له مخه يې پيلامه رانښتې وه، تر بل هر دو ديز(کلاسيک) هغه ډېر منښت او ګرانښت وموند چې هيپيان او بيټلان پکې تر بلې هرې ډلې ټپلې ښه ترا وځلېدل. د الهام سرچينه يې هم له آره انګازوره ختيزه موسيقي وه. خوځښتونه او لوړ غږونه يې ورسره له افريقايانو راخپل کړي ول او نور تول وتال يې له هندي هغه. نور نو د يوهان شتراوس، موسارت، سبستيان بخ..... سېمفونيو ارامو نغمو او کنسرتونه

دځوانان لا څه چې د پوخمنگو هم نه خوښېدل او بیا هغسې لوکس دریشي کړي، درانه او غلي پلي نه کښېناستل. له یه سره به یې له سندرغاړو سره هممهاله یوراز ټوپونه وهل او هماغسې یې اوازنه هم ور سره انگازه کول . بیا یې ((راک اندرول)) یا په پارسي نومونه ((رقص بجنبان و بچرخان)) ځېل ځایناستی شوچې سندرغاړي له اواز سره سره چورلکونه هم خوري . ما لړو ډېر د اړوند پوهنتون پر یونیم بنډار او تلویزوني ننداره بسنه کوله، خوچې په خپلو گناهگا رو سترگو مې ولیدل، مستې او نشه نجونې خپل سلتراجونه ورغوځاروي، نو پر خپل ایمان وډارشوم او له هغې هم توبه گار شوم .

په ایران کې پاپ موزیک گوگوش راپیل کړی وو او په افغانستان کې احمد ظاهر او چې ترڅو د دغه بل ډول وار رارسېده، په دواړو هېوادو کې بنسټپالي واکمنه شوې وه !

راوروسته په لویدیځ کې د هندي موزیک په تېره ستار زده کړه هم دود شوه.((راوي شنکر)) به یې اروپا او امریکاته راباله او ستار ته به یې د دوکړو له تال سره ساتونه ساتونه کښېناستل. زده کړې ته یې ان هندستان ته هم پسې ور تلل. په پای کې افغاني رباب ته هم وار راورسېد او استاد محمد عمر د اتیا یمې په نیمایې کې امریکاته د ښوونکي په توگه وغوښتل شو!

مسعود :تاسې هغه شعرونه، چې سیاسي، ایدیولوژیکي، ارماني، متعهد او یا ناژمن اړخونه ولري څه ډول څېړئ؟

زیار: د ناب ونږه شعروادب یا ((هنر د هنر یا ادب د ادب او بیا شعر د شعر لپاره)) لیدتوگه چې له ذهنیوال یا ذهني گرا (subjectivist) الماني فېلسوف مانوېل کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) څخه سرچینه اخېستې، په کړن کې بې سروبوله زباده شوې ده . په دې مانا چې تر اوسه هېڅ یوه بشپړه(مطلقه) نږه او سوچه هنري، ادبي او بیا شعري پنځونه نه ده لیدل شوې .چې سل په سل کې دې یې یوازې ((خوند))

رانغښتی وي او د ((ژوند)) هېڅ کوم څرک ترې نه وي لګېدلی . ځکه پنځګر يې په چوپه خوله طبيعي چاپېريال کې نه، بلکې په ټولنه کې اوسي او ټولنيز اندوژوند ورباندې لړو ډېر اغېز ښندي او په دغه لړ کې اندپوهه (ايديالوژي) او سياست هم بې نقش و اغېزه نه دی . هغه پنځګراو په ځانګړي ډول شاعر چې د سوچه او بې موخې پيغامه شعر داوه کوي، د چا خبره له همدې داوې يې د يوې موخې او پيغام ورېم تورېم راځي .

شعر تر هرڅه له مخه په يوه کره کېښکلې ژبنۍ ځولۍ کې د اند-و- واند (انديشه و خيال) او بيانګېر و ولولې (احساس او عاطفې) يوه ګډه زېږنده ده او دغه ذهني ښکارندې (پديدې) يومخيزې نانګېره (نامحسوسې و مجردې) نه شي رامنځته کېدای، بلکې دا هم پر خپل وار له نګېروړ مادي پنځيز (طبيعي) او ټولنيز چاپېرياله تومنه اخلي . له همدې کبله دا خبره پرځای ده چې د شعر په نغښته او رغښته کې د طبيعي او انساني چاپېريال ليدنه کتنه (مشاهده) ستر نقش و اغېز لري .

زه پخپله هم د شعر په پنځونه او هم ارزونه کې دوې غبرګې ټولۍ (مقولې) هېڅکله له پامه نه غورځوم چې يوه يې ((ژب- ښکلاييزه)) ده او بله ((ژب- انديزه))، چې د ((هنري ارمان)) او ((ټولنيز ارمان)) ښکارندويي کوي . د ريالېزم او بيا انتقادي او ټولنوال ريالېزم او هومايېزم لاره لېله هم همداده له دې پرته هره پنځونه يوه هسې وييلوبه، لفاظي يا فورمالېزم بلل کېږي او له انساني – ټولنيز ارمانه يوه توره تېښته . له دې نه هم څوک نټه نه شي کولای چې رښتيني او ژمن هنر د پوهې او تخنيک تر څنګ د انسان په ګټه د پنځ (طبيعت) په اېلونه او مهارونه کې پوره ونډه اخېستې او د تمدن تر اوسني بشپړتيايي پړاوه يې رارسولی دی . زه نه وايم، چې شعر دې د نورو هنرونو او بيا ادبي ځېلونو هومره د پنځيزو او ټولنيزو ناخوالو په ځلونه کې برخه واخلي، بلکې له داسې يوه پيغامه کار واخلي چې له

ډېر هنري او ښکلاییز راکښونه یې څوک وار له واره و نه نګېرلای شي . داهم اړینه نه ده چې د هر لوستي او نالوستي سر دې پرې یوراز خلاص شي . همدا به بس وي، هماغه سیالان او بیا هغه پرې پوه شي چې د ناخوالو د پرې ګوته ورته نیول په کاردي . او تر هرڅه له مخه پخپله شاعر د د وارو ارمانونو له پیوستون او خړوبتیا خوند واخلي . نو زه همداسې یو ویناوال ژمن او استازګر بولم چې یوخوا دخپلځاني او مینه والو د ښکلاییز ښوب (ذوق) خړوبوي او روزي او بل خوا د غمېدلو او غمولو پر وړاندې خپله ژمندویي او استازګري (تعهد او رسالت) راسمبالوي . په ترڅ کې بیا داچې، هم یې د خپلې ژبنۍ ټولنې پر کچ د پرمختیا او لوړتیا او هم یې د نړیوالې سیالۍ لپاره خپله تاریخي پازه ښه ترا پرځای کوي .

د ایران د نومیالي انقلابي شاعر(احمدشاملو)تردې هم وړاندې ځي او وایي :
((... من به این حقیقت معتقدم که شعر، برداشت های زندگی نیست، بلکه خود زندگی ست .))

مسعود: ارسطو وایي : (دشاعر وظیفه د اسطورې جوړول دي). ستاسې پر اند شعر له اسطورې سره څه اړیکي لري او پر پښتو شعر یې اغېز څنګه ارزوئ او همدا راز د هېواد او نړۍ پر کچ په اوسنیو کړکېچنو حالاتو کې مو د شاعرانو له خوا د اسطورو د پنځولو(ایجادولو) په اړه لید څه دی؟

زیار: ارستو د خپل استاد اپلاتون د شعرپوهنې یاپویتیکه (بوطیقه) په توپیرچې شعر یې د پنځ(طبیعت هسې تشې پېښې ګڼلې، لکه په نورو فلسفي او پوهنیزو لیدتوګو کې د هنر او بیا شعر په تړاو هم له اسمانه ځمکې ته راکوزشوی . نو دا خبره یې له اوسني جاج سره ښه تراړخ لګولای شي . له اسطورو نه یې موخه همدغه نن سبا دود خیالي انځورونه، سېمبولونه او نور ټول

ښکلاییز(استېتیکی) پسولونه او پردازونه دي چې په ټوله مانا له هسې هو بهو پېښنو او ساده سیده گوزارش سره د شعر بریدلیکه راجوتولای شي .

تر هرڅه له مخه وړنده برېښي چې د اسطورې د پېژندنې په اړه یو څه ووایم .

اسطوره یوه عربي نومونه ده چې ډېرگړی یې اساطیر راځي . انگرېزي انډول یې میتخ(mith) له یوناني (Mathos) څخه آره اخلي او مانا یې (ویی، خبره) ده .

دینې پوهنغونډ (Religion Encyclopedia)

لیکي چې یوناني لوګوس

(logos)هم په همدې مانادی، په دې توپیر چې لوګوس په استدلالي ښکالوه (بحث) کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توګه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویی اسطوره بللای شو او په ښکالوه (بحث) کې ټول کارېدونکي وییونه لوگوس نومولای شو. لوگوس راوروسته د (پوهنې) په جاج په یوناني کې د –لوګي او په لاتین کې د –لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د ((لغت)) په بڼه د (ژبې) او (کلمې) په جاج و مانا راخپل کړی دی .

((د اسطورې د بڼه ترا پېژندنې لپاره : شاه سعود ، د پوهاند زیار په شعرکې مېت یا اسطوره، لېمه (۱۹۹۸) ۱۰ گڼه .))

هنر او بیا شعر له مېتولوجی(اساطیر پوهنې) سره نه شلېدونکی یا ((دیالکتیکي تړاو)) دا رازبادوي چې انسان د ربښتینې یا واقعي نړۍ تر څنگه له ((خیالي)) هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار ژېدلي ارمانونه او نا خړوبېدلې هیلې او غوښتنې یې چې له ورکینې راهیسې ناځانخبرې (تحت الشعوري) نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې، زېرمه شوې او په ورځني ژوند کې تازه پرتازه هم بڼه اوبد

وریپښنېږي ډېر څه اوري ګوري او ورته خوښېږي، ارمانېږي او پخسېږي، بې له دې چې پوه شي، دېته یې اړېاسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې ((خیالي)) نړۍ ته پنا یوسي. نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه دردارامي (مُسکن) درمل هومره خو یې ور سپکولای او اراملای شي؛ استېټیکي (ښکلاییز) ذوق خړوبېدنه، یا په ساده ژبه، خوند اخېستنه که غریزه یې هم وي، له هماغې ناځانخبرې ((زېرمې)) او ورځنیو تودوسړو سره تړینګ و ترینګ تړاو لري . که څوک دا ووایي چې په دې ډول شاعر یو دننپال(درونګرا) دی او د چاخبره د خپل زړه بړاس باسي، خپل ځانګړي ګرومونه یا عقدې(کمپلکسونه) اراموي او ورسره ورسره خپل ښکلاییز څوب و ذوق خړوبوي. پر دې ناګار یا ناخبر چې په یو ډول نه، په یو ډول یې دغه هرڅه له نورو سره ګډ او شریک دي. که داسې نه وای، دا دومره مینه وال به یې له کومه کول؟

د فروید او ملګرو، لکه اتورانک پر اند اسطورې او وګړنۍ یا فولکلوري کیسې، افسانې اوروایتونه له خوب (رؤیا) سره ورتوالی لري . دوی وایي، هماغسې چې خوب د تمبېدلو او شړل شویو هیلو، غوښتنو او یادونو(خاطرو) د ټولګې د څلورګونو دویونو(قواعدو) تر اغېزلاندې رامنځته کېږي، د ولسونو افسانې او اسطورې هم په رښتینه هغه خوبونه دي چې را پنځوي یې .

د فروید ښستانو د شننې او څېرنې(تجزیې او تدقیق) له لارې د اړوندو توکمونو، ټبرونو او ولسونو رواني اکر بکر جوتېدای شي او دغه کار د تمدن د تاریخ او ډېرو ټولنیزو اکرونو (حالاتو) دآرې او ریښې په بیاموندنه کې ستر ارزښت لري(تعبیرخواب ۱۵-۱۲مخ) .

داهم نومېرل شوې چې خوب (رؤیا) هرڅه په تېرژوندو ژواک کې لیدلي، ارمانلي او بیا زېرمه شوي هو بهو نه راځلوي، بلکې د شعر غوندې پرداز ورکوي او پر سېمبولونو یې اړوي، د بېلګې په توګه اوبه، باران، واوره ، ږلۍ، توپان، مار،

لړم، ځناور، اوښ، غر، پېچومی ...د ربړو، ستونزو یا خطرونو سېمبولونه ګڼل کېږي او ځینې نور بیا د هیلو او هوساییو او داسې نور، په دې توګه خوب تر هر هنره له شعر سره زیاته همرنګي او اړاو تړاو لري، په بله وینا، خوب لیدل یو راز«شعرویل»دي. له دې دا پایله هم اخېستای شو چې هر انسان په خوب، په بله وینا، ناځانخبری (تحت الشعور) کې شاعر دی، خو یوازې هغه څوک چې په ځانخبري (شعوري) ډول هغه هرڅه ته ژبه ورکولای شي، شاعر بلل کېږي!

د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره همهاله یو سېمبول هم دی، مانا دا چې د غلته بیاهم له سېمبول، په بله وینا، له اسطوره یي سېمبول

(mythological symbol)

سره مخ کېږو؛ په همدومره توپیر چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار دکتنې (مشاهدې) او لوستنې اورېدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره یي سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتیا اړینه برېښي. د ساري په توګه بې له دې څوک پر «اهریمن» نه پوهېږي چې څه راسېمبولوي او موخه مانا یې څه ده!

که له بل ګوټپېره وکتل شي، هره اسطوره او بیا اسطوره یې شعر و کیسه له سېمبولونو سره کار لري، په بله وینا، د اسطورې ژبه له آره سېمبولیکه ده. نو کله چې د اسطوره یي سېمبول نومونه کاروو، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې یو بیاځلي (مکرر) سېمبولایزېشن دی.

په هره توګه، اسطوره که یو خواد شعر په ژبنۍ سپما او کېښکلتیا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه اخلي، بلخوايې د ننۍ هنري جولې په رنګینۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه زیاتره یوه درسته کیسه او شأنِ نزول رانغاړي.
هرګوره، «مېتولوجي» نومونه (اصطلاح) مو هم چې تر نورو هنرونو یې په

شعرکې د کار اخېستنې زیات ټینګار کېږي، وار له مخه سترګوته

(Myth) نبغ دروي .

که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده ټوکونه (متشکله اجزا) یا اوزار،

لکه څنګه چې پرله پسې مو راغبرګ کړل، یو مخیز د ((خیال)) زېږنده بلل کېږي او یو هم بهرنۍ ربښتینې (واقعي) هستي نه لري او په دې ډول تر ((مېتولوجی)) غونډه نوم لاندې راځي. په دې ډول پښتو شاعران هم د نورو ښکلاییزو پسولونو په ترڅ کې د اسطورو کارونه هم له پامه و نه غورځوي، نه جوړونه. په دې مانا چې اسطورې وار له مخه زموږ پښتني- افغاني، آریایي- آریاني، سامي۔ اسلامي او پر نړیوال کچ یوناني- اروپایي... تاریخ او فرهنګ کې شتون لري. له انځور، سېمبول... سره یې توپیر په همدې کې دی چې دغه د شاعر د خپل اندو واند (فکروخیال) زېږنده او نوښت بلل کېږي (د لا څرګنداوي لپاره: پښتو بدلمېچ اړوند څېړکی).

هرګوره، چې له نړیوال دود سره سم زموږ شاعران او کیسه لیکوال... ربښتیني (نه افسانه یي) ټولمنلي ملي اتلان د سېمبولونو او ورسره ورسره د اسطورو په نامه نومولای او کارولای شي، لکه واخلې، د درو ګونو (افغان-انګریز) جنګونو او ورته ملي ازادیپال اتلان او نورې تاریخي ستې . د ستر خوشال خبره، (مېړني دي ... چې یادېږي په بدلو په سندرو)، له بدلو او سندرو یې موخه هم وګړنۍ هغه دي، لکه پخپله خوشال په دې لنډۍ کې:

نن پر خیبر د زلمو جنګ دی - خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دینه؛

غازي اکبر خان پکې یې داسې ستایلی دی :

د توریالي اکبر له برمه - ځوانان د ننګ تورې وهي سرورکوینه

د اکبر خان غازي په توره - وطن رڼاشو دښمنان به ماتې خورینه

که جهان مري اکبر دې نه مري ـ یو خو ښه ځوان دی بل یې کړي جهادونه

د میوند اتل ئې هم په دې ډول :

پر ایوبخان مې سلام وایه ـ دادی جانان مې کومکي در ولېږنه

د هندستان پېرنگی ژاړي ـ که ژېړ ایوب پر دنیا وي کونډې به شونه ...

او پرپاچاخان داسې ناره شوې ده:

که له زلمونه پوره نه شوه ـ خان باچاخانه جینکۍ به دې گټینه!

د گاردین نومور خبریال او لیکوال «جنتان ستیل» بیا د افغانستان په تړاو په خپله یو تازه څېړنه او شننه کې هغه گردې تش په نامه اوسنۍ «جهادي اسطورې» درغلې ارزولې دي چې تر اوسه انگروزل کېږي او ډنډوره کېږي!

ښایي، زه د نوي شعر ړومبنی استازی اوسم چې هم مې په زړو دودیزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم مې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زیاته ونډه پرځای کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په یاده شوې لیکنه او بدلمبچ کې له راغلې اړوندو بېلگو او هم له نویو کارول شویو هغو څخه یو کوشنی غورچاڼ را اخلم. ړومبی د پخوانیو نورستانیانو د خدایگوټو (ارباب الانواعو) نومونو چې په «الینا» نومې ازاد شعر کې مې رانغښتې دي :

یوش (د شر خدایگوټی)؛ ترسکن (د انگورو او نورو شرابو- سته، خدایگوټی)؛

ئمرا (پنځگر)، مرا (تر ګردو لوی پنځگر چې تر اوسه پرې لوړي ئاسوگند خوري)؛

گېش (د ښېگنې خدایگوټی)؛

اندر andr

«د کرکیلې او ښېرازۍ خدایګوتې» ... «سوزونه او سازونه» (۱۳۰-۱۳۵).

د ځوان نوښتګر شاعر غفور لېوال د درېګونو اسطوره یي منظومو په لړ کې چې ماد «حماسو» په نامه ورارزولي، «لام او ایلینو» هغې ځه ناځه ورته الینایي اسطورې را نغښتې دي.

زه له خپلو نورو اسطوره یي شعرو ځخه پر دې لاندې قافیوالو بېلګو بسنه کوم:

ـ نوړي دایوا داهورا د مزدک ځلي زما

داواز سیوري اهریمن په غشو ولي زما

ما هر طاغوت ته دایمان په مټ ورکړې ماته

دي یې ډالونه په توبرو د برم سکڼلي زما

ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل

چې دازل قلم په برخه ول لیکلي زما

ـ ... روان تخت د سلیمان به ځه ارمانم

ـ ...لکه لمرکړم د سبا پر لورې لاره

د قاف غرونه مې برمخ هم تړاي نه شي

جابلقا نه، جابلسا پر لورې لاره

ما امرلې یې د میني په تړون کې،

له دایوانه ، د مزدا پر لورې لاره!

ـ ... خدایان د ځمکې په دا دومره مرګ وژوبلو ناګار

چې د دې بورې نيمه خوا په زړه کې څه تېرېږي

چې اهريمن د سپين تومان پر مېنه اور بلوي

څوک څه خبر ، د اهورا په زړه کې څه تېرېږي

ــ غږ مې نه رسي تر عرشه ، د اسما ن لا رې اوږدې شوې

دېوتا يان را ته را سېلمه، د يزدان لارې اوږدې شوې …

ــ …د لمرڅرک له نا رنجباغه، پر وړانګنو وزرونو

هسک د عرش مزدک پرلورې، برا ق وزمه والوتلې

که ته ولاړې تر معراجه، د نا پای ښا يست ترستونځه

ما سره کيسې د مينې ، دې لا هسې خوبولې …

ــ … څه د وختو د هوسو زليخا

!ښکلی يوسف کړ په تزوير زولانه

«ولی پرځای د بېګناه»حسنک

نه شي زورواك امير، وزيرزولانه؟

لامو په غچ د هسك د خدای د د ښنو

به ګورکې کړي، منکر نکير زولانه!

ــ … د منصوری مينې زباد نه دی، څه دی؟

داچې د دار پر لورې لار لنډ وو

چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو

موږ د «لزار» پر لوري لار لنډوو

د اور تونو د خوګلنونو په یاد

د «نووهار» پر لوري لار لنډ وو...

ـ... په لټون د پرومېتوس سپېڅلي اور کې

واوښتم پردا څه تورو مړو دوهیو

ـ... د زردشت له دشتو لېږدي، جنازې د سرو ربدیو

آریاناوېجه نیولې، له یوې مخې اغزیانو

د سوما له سوي کښته، لاس پر سر» سکه« لوګري

تورې خاورې پر خوله پورې، د بخدیو ورېښانو

دا بیا کوم سرغړاند سیند ، یاغي ښامارته ډالۍ کېږي،

سرې ډولۍ د ښایست پېغلو، را لښلې چې ورا بانو؟

مسعود: تاسو د ادبي نقد او کره کتنې او د ادبي او فرهنګي مرکزونو د جوړولو په اړه په هېواد کې د ننه او بهر، چې د نورو ادبي څانګو الو تر څنګ واکی‌الي (باصلاحیته) څانګېوه کره کتونکي غړیتوب و لری، څه لیکد لری؟

زیار: ولې نه وایاست، داسې یو مرکز رامنځته شي چې دا هرڅه په خپله غېږه کې راونغاړي! په هر ډول، نن سبا د تش په نامه سرکاري بنسټونو او بیا «د افغانستان د پوهنو اکادمۍ» د یو نیم تش په نامه «د ژبو او ادب انستیتوت» د یوه داسې ازاد بلونج (بدیل) په بله وینا ، «پښتو اکادیمۍ» رامنځته کول خورا اړین بربښي چې پیاوړي څانګپوهان پکې غړیتوب ولري او د پښتو ژبې، ادب او فرهنګ لپاره یو ربښتینی او پرلغښتی کار وکړای شي. سم له لاسه کېدای شي، د نړېجال«

انټرنېټ» په مټ دغه چاره راپيل شي، کړنلار و تګلار ورته جوړ شي. ان تردې چې پرانستونې غونډه يې هم په همدې وسيله کېدون موندلای شي .

ما پخپله درې کاله وړاندې په هېواد کې دننه د «پښتو فرهنګيستان» په نامه د يوه داسې اکاډېمۍ پرانستونې غونډه جوړه کړې وه او له هغه راهيسې مې په همدې موخه او نامه په خپل کلي(حصارک-مزينه- ننګرهار) کې پر نوي ودان کړي کور ليکدړه(لوحه) ځړولې ده. خو د نوموړې غونډې برخوال يې په عدليه وزارت کې پر راجسترولو ټينګار کوي. که نه هسې خو ډاډه دي چې
اوسنی«اېمپرياليستي- جهادي» دولت بې له هغې هم له ډېرې ناغېړۍ څخه، له څوکلو راهيسې د نورو سرکاري بنسټونو غونډې د پوهې او فرهنګ دا هم ځاني(شخصي) کولو لپاره زرغون ځراغ بل پرېښی، خو ټول زور پر رسنيزو او بيا تلويزونونو اچول شوی او زموږ داهڅه ګړسره نوې ده. ما دلته په انګليستان کې هم له نورو ځانګپوهو ملګرو سره پټېيلې چې اروپايي او امريکايي ختيځپوهان هم له ځان سره ملګري کړو، که څه هم زياتره بوډاګان شوي، خو لېوالتيا يې را ته پوره څرګنده شوې او له واک او اغېزه يې پوره ګټه تر لاسه کولای شو.

مسعود: يو شمېرليکوال او څېړنوال وايي، چې پښتويوه زړه آريايي ژبه ده، اود آريايي ژبو يوه خپلواکه ځانګه ده. تاسو د يوه ژبپوهاند او بياتاريخي- پرتليزې ژبپوهنې ځانګپوه په توګه د پښتو ژبې لرغونتوب د تاريخي او ادبي اسنادو له مخې څه ډول څېړئ؟

زيار: د لرغونپالنې(قدامت پسندۍ) دا ليد توګه د دوديزو پوهانو پاتوړې(ميراث دی) چې آره او ريښه يې لرغوني پېر ته رسي. يهودو دا باټې وهلې چې عبري(عبراني) ډېره زړه ژبه ده او ټولې ژبې ترې رازېږېدلې او بيا يونانيانو له خپلې ژبې پرته بله ژبه نه باوروله او له همدې لامله يې نور ګرد نړيوال بربروس(بلبلان) بلل. راوروسته پکې پوهان، فيلسوفان او په تېره د تاريخ

پلار(هېرودت) رامنځته شو او د ګردې نړۍ ژب- توکمیزې لیکنې څېړنې یې هم مخې ته ور کېښوې، خوچې د سکندر په مشرۍ یې نورو هېوادو او بیا د بخواته خپلې سوبې راوغځولې او له یونانۍ سره د نورو ژبو ژ ورتوالي ته ځیرشول، نو دوی هم یهودي ورته ساتې باتې راواخېستې. عربو ټول نا عرب لا ګړسره ګونګ (عجم) وبلل؛ ډېرې روسان له پېړیو راهیسې تر اوسه جرمنیان په ورته نامه((نیمیسکي)) یادوي!

په پښتنو کې لړ و ډېر یو دبل پر ګړدود هم ملنډې وهي او په راز راز نومونو یې نوموي، لکه واخلې پېښوریان او نور شاوخوا پښتانه بنوڅیان نیمژبي((شیتک)) بولي او ستر خوشال چې له شپږو پښتو(نسلو) راهیسې یې کورنۍ په اکوړه کې اوسېدلې او د خپل غرني کرلاڼي ګړدود پر ځای یې پېښورۍ او بیا ادبي پښتو را خپله کړې وه، په خپله نوموره بولله کې هم همداسې یاد کړي دي :

له هرچاسره چې کښېني، همهغه شي۔ اوس مې نیمه ژبه خوښه شوه شیتک یم :

زموږ دوی ته هم چې پر(۱۹۳۲)ز .کال د افغانستان د یوازېنۍ ملي- رسمي ژبې په توګه د پښتو روزنې پالنې پازه وسپارل شوه او په ترڅ کې له دې هم خبر شول چې ختیځپوهان پر پښتو او پښتنو لیکنې څېړنې کړې دي، نو دهغوی له منځه یې د نولسمې پېړۍ د یونیم انګرېز پښتو پوه دا خبره واره داره وګڼله چې داژبه د دواړو(هندي او ایراني) څانګو ترمنځ ځانته جلا ((دربیمه)) څانګه جوړوي. د هماغې پېړۍ په وروستیو او دشلمې پېړۍ په لومړیو کې چې د نوې ژبپوهنې استازیو، لکه فرانسي دارمستېتر، الماني ګایګر او نارویژي استاد مورګنستیرن یې په ساینتیفیکو(فونولوجیکو او اېتېمولوجیکو) فارمولونو ایرانیوالی پر زباد هم ورسا وه، بیا یې د((ایران)) پر ټکي سرنه خلاصېده، ځکه پر نوموړي کال زموږ تربورانو دخپل هېواد نوم له ((پارس)) څخه پر((ایران)) راړولی وو. هغه هم د نازي غورځنګ په پلیونۍ په دې موخه چې د عراق او تورکیې له پولو تر مارګلۍ

((تکسیلا)) پورې دگردې آریاني ژبې سیمې ټولواکمنۍ لپاره لاره هواره کاندې.

سره له دې چې د (۱۹۷۵)ز کال په وروستي نړیوال پښتو سیمینار کې د استاد مورگنستیرن په مشرۍ ټولو آریانپوهانو او پښتو پوهانو پرې ومنله چې ((ایران)) د ((اریان)) اوښتې بڼه ده او که بیاهم ورسره نابانډې پاتې شول او حساسیت ورسره لري، افغاني لیکوال او پوهان یې پرځای هماغه پخوانۍ آره بڼه بیرته رادودولای شي، خو دوديزو ژبپوهانو له خپلې هېنډې وانه وښتل او تراوسه یې یونیم ژوندی پاتې پلیونی ځوان پښت ته هماغه زړې اوتې بوتې انگروزوي چې ته یې هم ورته پوښتنې ته اړېستلې!

د نړۍ گردې شپېږزره ژبې سره همزولې دي او گردې د خپلو خپلو ټولنو ورځنۍ اړتیاوې پر ځای کوي. ترمنځ یې یوازېنی توپیر له فرهنگي پلوه دی. پښتانه د دې پرځای چې دغې سیالۍ ته پام راواړوي او پکې د پوهې او فرهنگ د غوړېدا او د دې کار لپاره یې د یوې- یوازېنۍ- کره لیکنۍ بڼې سمبالتیا ته ځیر شي، پر هماغو زړو پاتشونو یې شخوند وهي او همدا وایي: ((پښتو چې دومره زړه ژبه ده، ولې ورته له پارسۍ سره یو برابر حق نه ورکول کېږي؟)). یو لاځه مهال مخکې لیکلي ول ((داچې وایي، پښتو شپږ زرکلنه ژبه ده، نو ولې...))، که زه د همدغې جهل و جنگ ځپلې ژبې د علمي او فرهنگي له سرخېنې وزگار وای، یوازېنی ځواب به مې ورته داوای: ((ورشه، له هماغو و پوښته چې دا خبره یې په غوږ کې درڅڅولې ده!)) اودادی متې ته راباندې زورور شوې او غبرگون ته دې اړېستم!

له پښتو او پښتون سره د هېرودت پکت او پکتویس یا هندي پکتها... هم همداسې دروا خله .

د دغو ناسمو انگېرنو پوره سپیناوی :پښتو اوپښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې له)
(ساکي مخینې سره- ۱۰۷تر ۱۲۵مخ .

مسعود: هغه مهال چې د دولت له خوا زموږ په هېواد کې د پښتو ژبې د پالنې اودودونې غورځنګ را پیل شو، ستاسې
پراندکوموپوهانواولیکوالودځرنګوالي له څومره ییز او څرنګیز پلوه پښتو ژبې او ادب ته ځانګړې پاملرنه کړې ده؟

زیار: هسې خو تېره پېړۍ په دولتي چوکاټ کې د پښتو پالنې نوی پېر له اماني او بیا په نادري پېر کې له«پښتومرکې» را پیل شوی وو، خو د یوه پرلغښتي سراسري غورځنګ بڼه ورته پر(۱۹۳۲)ز کال ورکړشوه. د دغه غورځنګ انګېزه او موخه، لکه په سرکې چې ورته نغوته وشوه، زموږ لویدیز ګاونډي شاهي نظام د هېتلري او موسولوني فاشېستي ژبتوکمیز پیوربزم او په تېره د نازیانو د«آریانیوالي» بې سروبوله داوو او انګروزو تر اغېز لاندې پر(۱۹۳۵)ز. کال د خپل هېواد زوړ تاریخي نوم«پارس» پر«ایران» راواړاوه، نو افغان شاهي نظام متې یو کال پس پر ځان وخوړه چې ولې یې په پټو سترګو پوښتنپاڼه(استعلام) ورلاسلیک کړې دی!

ځکه د محمد ګل مومند په مشرۍ یو څو روښاندادو لیکوالو افغان شاهي دربار د ګاونډي تربره نظام دسیسې ته ورځیرکړ چې غواړي د«ایران» تر نامه لاندې له پارس خلیجه تر مارګلۍ(تکسیلا) ټول تاریخي«ایران زمین» په خپله اوبجه(قلمرو) کې راګډ کاندي. مومند بابا هغه شپې ورځې د لوی کندهار پوځي او ملکي پازوال(تنظیمه رئیس) وو. نو دمیوند تاریخي هدیرې له رغاونې او پښتو ډبرلیک(ځلي) یې راپیل کړه. «طلوع افغان» یې پښتو ته راواړاوه او تاند زلمی مرستیال(حبیبي) یې چلوونکی(مدیر) وروټاکه او ننګرهاری«خادم» یې ورسره مرستیال. بیایې چې د استاد حبیبي نوښتګرانه هلو ځلو تر سخت اغېز لاندې راوست، له کابله یې ورته د هغه مهال د لوړترینې(دبرش زره افغاني) جایزې او یو څه ځمکې هوکړه ترلاسه کړه. همداسې یې د نورو استعدادونو په لټه کې

شو. داسې بربښېده چې له کندهاره کابل ته((مرکه د پښتو)) په نوي نامه((پښتو ټولنه)) را لېږدونه هم د ستر مومند په نوبت شوې وي. ځکه نادر خان د کابل د نیونې په پاداش کې نه یوازې((لمراعلی نښان)) ور لورولی وو، بلکې خپل شپږم ورور یې هم نومولی وو، نو ظاهر، داود او نعیم دواړو ورونو ورته کاکا وایه. نو وزیر صاحب یې له دغه ویسا(اعتبار) څخه د پښتو ودې وش، پراختیا او پرمختیا لپاره گټه اخېسته. د ژوندو ژواک په وروستیو ورځو شپو کې یې له هیبکه ظاهر خان ته زنگ را وواهه او ده چې ورته وویل، ((کاکا خیریت است در این نصف شو...؟)) او هغه له لوښې سره سم په توند پښتو گړدود خبره ورپرې کړه: ((بیامو لکه چې ځان پر ایران وپلوره او پاړسو مو ورقانوني کړه!)) . پاچا چې ورته وویل: د اساسي قانون د جوړونې په کومېټه کې له نورو سره یو برابر پښتانه ول، لکه سید شمس الدین مجروح، موسی شفیق او دوکتور صمد حامد، هغه راغبرگه کړه، دوی چا پښتانه کړل، یو عرب، بل کشمیری او دابل ستاسې خپل بې پښتو محمد زی!))

په هر ډول، هغه لوی انسان هغه غورځنگ تر دې بریده راورساوه چې لومړی ځل پښتنو ته په مورنۍ ژبه لږ تر لږه د لومړنیو، منځنیو او څه ناڅه لوړو زده کړو رښته(حق) ترلاسه کړ، د اړوندو سیمو دوتر دېوان یې هم پښتو کړي ول چې تراوسه یې یوازې په ننگرهار کې ننبه نښانه هومره راپاتې ده. د پښتني- افغاني ملي وکر(هویت) د نومېرنې(تشخیص) په لړ کې یې

له پامیره تر میمنې د پښتنو د آر ټاټوبي بیرته افغاني کول او داسې نورې کارنامې یې په هره توگه د تاریخ په زرینو پاڼو کې د تل لپاره خوندي پاتې دي، خو د ژبنیو هاندوهڅو پایله او یېبره یې پر ژوندونې ولیده او هغه دا چې د استاد حبیبي راوروسته یې له جوماتونو څخه د نورو گڼو راچاڼلو استعدادونو په لړکې نور څلور ((ستوري)) او ستورگي د ژبې او ادب پر هسک راځلولي ول .

دا د همغه غورځنګ لوی او واړه ستوري ول چې د زاړه دودیز و نوي اکادېمیک پښتني پښت ترمنځ یې یو تاریخي پول رامنځته کړ .

مسعود: پر تاسې د ىو شمېر لیکوالو له خوا دا تور هم لګول کېږي چې دودیز پوهان او بیا د پېنځګونو ستوریو پر وړاندې یو سخت انتقادي دریځ لرئ، که په دې تړاو راته څه وویاست!

زیار: پر ما باندې د نورو تورونو او پیغورونو په لړ کې دا تور هم بې سروبوله دی دا چې زه له علامه (حبیبي) تر استاد بېنوا ، استاد رښتین، استادالفت، مولانا خادم... او استاد (رشاد) پورې د پخوانو استادانو څېړنې او څېړندودونه، هغه هم د ((ژبپوهنې)) په تړاو نه منم او د زاړه((یوناني)) طب په څېریې له دود و موده وتلې بولم، نو دا یې خدای مکړه، د شخصیتونو سپکاوی دی!

هو، لکه څنګه چې سوکرات،اپلاتون، ارستو... علمي پاتوړو ته ټوله علمي نړی له تېرمهال پلوه درناوی لري، ما هم له تاریخي پلوه د خپلو پخوانو پوهانو او استادانو او ورسره ورسره لیکنو څېړنو ته تر بل هرچا ډېر درناوی درلودلی، په تېره استاد حبیبي اولیکنو هستونواو په ځانګړي ډول یې تاریخي او متني اثارو ته. خو دامې اوس نه، بلکې هغوی ته په غونډو سېمینارونو کې هم مخامخ په زغرد ویلي چې تاسې له نشته راپیل کړې وه او په دې توګه مو زموږ نوي اکادېمیک پښت ته لاره هواره کړې او دا د زمانې غوښتنه ده چې نوې خبرې به د زړو ځایناستې کېږي. ما تر تاسې وروسته له وسمهالو لویدیزو استادانو سره د ادبپوهنې، تو کمپوهنې او نورو څېرمه ټولنیزو څانګو خرانګو ترڅنګ نوې ژ بپوهنه او بیا هندواروپایي او هندوآریاني فېلالوجي د آرو څانګو په توګه لوستې او له لوړترین لاسوند سره راستون شوی یم. نو په دې به مې نه ګرموئ چې خپل لوستلیکي(تکسبوکونه) ستاسې دهغو ځایناستي کوم!

په پخوانیو استادانو کې یوازې ترګردو مخکښ استاد حبیبي ددې منښتې مېړانه درلوده چې وو ايي: موږ تردې ځايه راورسوله، نور تاسې نوی اکاډېمیک پښت پوه شه چې څنګه په نويو علومو فنونوخپله ژبه، ادب، تاریخ او فرهنګ د جهاني سیالۍ جوګه کوئ!

په دې توګه استاد حبیبي د نورو په توپیر له ما او نور نوي اکاډېمیک پښت سره دومره اړپېچ نه لاره او بیا یې دا پراخنظري چې د سمتپالو پرخلاف یې د یوازېني سيمهييز ګړدود پرځای ان د لسمو لمریزو کلو راهیسې د ټولو ګړدودو د یوه معیاري غورچاڼ ټینګ پلوي وو او په همدې موخه یې د اړوندو غونډو مشري کوله.

د اطلاعاتو او کولتور د سلاکار په توګه یې رانه پر (۱۳۵۳)ل. کال وغوښتل چې تازه بشپړه کړې ((وییپوهنه)) د کالنۍ جايزې لپاره وروړم. د ژوند په وروستیو ورځو کې تر بل هر وخته زیات پوښتنې ته ورتلم او بهرته دا ستونې اودرملنې لپاره مې له وزیر ((مجید سربلند)) سره تنې وشلولې. خو ماچې تر څو دوکتور نجیب الله ور واسطه کاوه، ګوندیانو ((پوهنتون =دانشګاه)) پر سر ناڅاپه د مېلمه استاد په پلمه دېموکرا تیک المان ته راشړونی (تبعید) کړم او میاشت دوې وروسته مې د اروانباد استاد له ((ویرنې)) سره ګوندي استعفا پاڼه هم ور ولېږله!

له استاد بېنوا سره زما راشه درشه هم تر پایه ټینګه او ترینګه پاتې وه. د انقلاب په بوږنوړي زورواکي پېر کې چې زه تر بندي کېدو پورې څو میاشتنې د پښتو څېړنو نړېوال مرکز سروال وم، د یوه ویاړلي سلاکار په توګه مې تر وسې وسې نازاوه او په خپل سرکاري ګاډي کې مې تر((بربڼه)) رساوه. د لیدو کتو وروستی ویاړ یې هغه مهال را په برخه شو چې دانقلاب له نوي پېرسره په لیبیا کې سفیر شوی وو او په مسکو کې تر درملنې وروسته کابل ته راغلی وو.

استاد الفت هم چې له یوې لسیزې راهیسې کورناستی وو، د هغو دوو استادانو غوندې له نوي پښت سره کوم اړېچ نه لاره او دایې د پښتو ټولنې په مشرتابه پېرکې پر زباد رسولې وه؛ تر دې چې ما ځنې د ژبپوهنې په نویو نومونو کې سلاهم اخېستله. خو دوه نور ننگرهاي ستوري، مولانا خادم او په تېره استاد رښتین راسره تر پایه مرور ول. همدا به یې ویل چې پښویه(گرامر)، ویپوهنه(اشتقاقونه او ترکیبونه) ... یې د کاڼي کرښې دي او ما هغه د نورو استادانو ترلوستلیکیو له مخه د پوهنځي له نصابه ورکښلي او خپل دا مې ورځاینا ستي کړي ول!

مایې بیا هم پوره درناوی کاوه او هغه مهال چې په خپل کور، ننگرهارکې گوزنوهلی پروت وو، د لیکوالو له انجمنه مې د((ممتاز فرهنگي)) ستاینوم له مادي امتیاز سره ور په برخه کړ او د پېښور د کډوالۍ په شپو ورځو کې یې هم پوښتنې ته ور تلم.

مسعود: لکه څنگه چې ما له نورو لیکوالو اورېدلي او څه ناڅه راته ستا له ((اندوژوند)) څخه پته لگېدلې، تاسې د ژبپوهنې، ادبپوهنې، توکمپوهنې، تاریخ او داسې بېلابېلو اثارو او زرگونو مقالو په لیکنه او خپرونه تر علامه استاد حبیبي راوروسته له څومره ییز، اوبیا ځرنگیز پلوه د ربکاړ څښتن یاست، نو که په دې تړاو لنډ څه وویاست!

زیار: د ربکارډ خبره ړومبی ځل ځوان هځاند لیکوال اسماعېل یون زما په نامه کښلي نښیر(۱۹۹۳م) کې د خپلي شمېرنې له مخې کړې وه او په دویم چاپ(۲۰۰۹) کې یې د نویو چاپ شویو کتابو له یادونې سره بیا راغبرگه کړې ده. ددې لپاره چې په څو ناستي سیالان راپسې راوانخلي، وار له مخه دا ځرگنداوی اړین بولم چې زما له څه له پاڅه ۱۳۰ نښیرونو څخه تر اوسه متې ځلوېښت دا له چاپه راوتلي کتابونو او پاتې هماغه ۱۰۴ پښتو گړدودي اثار دي چې د((

افغانستان ژبپوهنې اتلس)) د یونسکو پروژې په لړ کې مې کښلې او د نورو برخوالو په توپیر مې د سویس له شپږکلنې زده کړیزې مېشتیا سره په څانګپوهیز بهیر (پراسېس) ونډه هم اخېستې ده. له بده مرغه د اړوند اتلس په ترخ کې د نورو ملګرو هغو تر څنګ زما تیار شېړلې او چاپ ته چمتو دا هم د برن پوهنتون په خوندیځ کې همداسې بې برخلیکه پراته دي او منډو ترنډو مې تر اوسه کومه ګټه نه ده کړې!

مسعود: تر ماپورې ډېرو پښتو مینو ته جوته ده چې تاسې د ګڼو پښتو ګړودونو او بیا نوې ژبپوهنې په رڼا کې پر پوهنتوني او اکاډمیک کچ د یو لړ بنسټیزو لوستلیکیو یا درسي کتابونو (پښتوپښویې، وییپوهنې، شعرپوهنې، آرپوهنې، لیکلارې، لیکلاربنود، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ...) پر کښنه او ښوونه (تدریس) او بیا زرګونو رسنیزو لیکنو شېړنو سربېره، د ((یوې پښتو - کره پښتو)) غورځنګ هم پرمخ بیولی او اغېزې یې له هېچا پټې نه دي، نوکه یوه لنډه رڼا پرې واچوئ او بیا یې تر اوسه مختنه پرتې ستونزې راته پر ګوته کړئ!

زیار: دا پر زباد رسېدلې چې تر سیاسي غورځنګه پوهنیزاو فرهنګ دې ډېرې ستونزې او کړاوونه لري. ځکه دلته د نوي او زاړه تر منځ د شخړې او ټکر خبره ده چې تر هرڅه زیاتې رواني ریښې لري. د افغاني، په تېره پښتني وروسته پاتې دودیزې او ټبریزې ټولنې ډېری نالوستي خو بې له هغې له لیکنۍ ژبې سره څه اړاو تړاو نه لري، خو هماغه کم سلنه لوستي،زده کړه وال لیکوال او پوهان یې له ورته ټبرنیز او سیمییز اندو واند (ذهنیت) سره په اسانه او یوواریزه توګه د ژوند و ژواک د نورو ډګرونو غوندې ژبني- ګړودودي یووالی ته نه چمتو کېږي . او بیا د هغه چې یو ټولواکمني ښاخ و غرور ورته له نیکونو ورپاتې دی، د خپلو مشرانو کړې او منلې پرېکړې هم ردوي. هغوی د یاد شوي غورځنګ په هماغو لومړیو کې د نورو سیمو له استازیو سره دې پرېکړې ته رسېدلي ول چې

د یوازېني کندهاري ګړدود پرځای د ټولو غورو ګړدودونو یو غورچاڼ باید د یوې کره پښتو بنسټ وټاکي . له همدې لامله یې په دېرشمو لمریزو او راوروسته کلونو کې تردرو سراسري غونډو او پرېکړو راوروسته یې نوره هم پسې پاینه موندلې او تر ټولو وروستنۍ ښېلګه یې پر، کال په کابل پوهنتون کې د علامه استاد حبیبي په مشرۍ جوړه شوې غونډه وه.. تر څو وار نویو ژبپوهانو ته راورسېد. پر هماغه کال چې تر څلورکلنو ګړدودي څېړنو وروسته مې په برن پوهنتون کې خپلې زده کړې نوې پیل کړې وې چې استاد تږي له امریکا څخه د ژبپوهنې له ماسترۍ لاسوند سره«نوې ژبپونه او ژبني مسایل» رساله د پښتو ټولنې په چوکاټ کې له چاپه را وکښله . په هغه کې یې د زړې دودیزې ژبپوهنې او د ټولنې له رامنځته کېدو راهیسې شوې هڅې او پرېکړې ناسمې او ناپوهنیزې ښوولې، خو د هماغه هوکې کړی«غورچاڼ» یې نورهم ښه ترا ور ځیرلی وو. هغه هم په دې علمي دلیل چې د کندهاري او ننګرهاري ګړدودو په ګډون هېڅ یو پښتو ګړدود کوم«اقتصادي، اجتماعي او سیاسي سیادت» نه لري چې د یوازینۍ«معیاري لهجې» په توګه پر نورو پښتنو و منل شي. د استاد رحیم الهام او همداراز قلندر مومند بیا په دې«سوسیو لنګویستیکي» لاسوند دا «پلرنی نصېحت» را مخته کاوه:

«تر څو چې پښتني ټولنه له اوسني قبیلوي او بیا فیوډالي پړاوه، پانګوالي هغه ته نه وې رسېدلې، د معیاري پښتو د ربړې هوارې ناشونې دی! »

زما دلایل چې ان څوکاله وړاندې د بي بي سي پښتوخپرونې په ګډه مرکه کې بې کچکوله قلندرته هم وړاندې کړل داسې لنډیز مومي «اوس سم له لاسه موږ دا له ټبرنی او فیوډالي پړاوه را وتلي او پرمختللې نړیوالې علمي- فرهنګي سیالۍ ته مو ملا تړلې ده، په کوم ګړدود لویدیزوالو ولې په هغه پړاو درې پېړۍ پخوا یوه کره لیکنی .. ایاموږ بیرته پرشا ولاړ شو او کتاب، قلم، ښوونځی... د بنسټپالو

په ځېر وسوځوو))، اویاد ببلابېلو سیمو، کلیو، بانډو او خېلونو، ټبرونو لپاره بېلابېل ښوونیز یا درسي کتابونه، پښوېپې(ګرامرونه)، لیکدودونه، لیکلارې، سیندونه (قاموسونه)، چاپي او برېښنایي رسنۍ... رامنځته کړو؟

مسعود: له څو کلو ، په تېره د ((پښتو لیکلارښود)) له خپرېدا راهیسې په دې کال دوه کې ځینې لیکوال پر تاسې دا نیوکه کوي چې د((یوې- کره- لیکنۍ پښتو)) په تړاو مو سویل لویدیزه ګړدودي ډله خورا لږه په پام کې نیولې او زیات زور مو پر درونورو ډلو، په بله وینا (منځنۍ، سویل ختیزه او شمال ختیزه پښتو) اچولی دی، ایا دا نیوکه یې څومره پر ځای ده ؟

زیار: د یوې ژبې علمي پښویه (ګرامر) او بیا یې اړونده ټاکلې کره(معیاري)ښه هغه اساسي قانون ته ورته دی چې د ولس د امرلو(منتخبو) استازیو له خوا رامنځته کېږي او سرکارېې د پلي کولو پازه (مسوولیت) لري . ما څه د اتلس په تړاو او څه په ځانګړي نوښت له آمو تر مارګلۍ، په بله وینا ، له اسلام کلا تر اسلام اباد او بیا له بولانه تر واخانه سل یو نیم سل پښتو ګړدودونه راټول کړي او د اروپایي پښتوپوهانو تر لارښوونې لاندې څېړلي، شنلي او پر څلور ډلو ویشلي، او هله مې د یوه ژبپوهنیز پروسیجر له مخې ځنې رغولی غورچاڼ د ((یوې پښتو- کره پښتو)) په نامه په لیکلارښود کې رانغښتی دی . په دې ډول ، دالارښود د هرچا او هرې سیمې او ټبر استازندویه دی، نو هېڅ یوګړی (منفرد) وګړی ددې داوې او نیوکې رښته (حق) نه لري چې ووايي، دا زما یا سیمې او ټبر ځلندویه او استازندویه پښتو نه ده ، نه پکې زده کړه کوم او نه لیکنه لوست او لیکوالي !

مسعود: له دوه درو کلو راهیسې د(ی) ګانو شخړه راروانه ده، که پر دغه لیکدودي ربړه یوڅه رڼا واچوئ!

زیار: ما د پښوېپې دربیم چاپ (۲۰۰۵ل) په سریزه، لارښود او ګڼو لیکنو، ویناووکې پوره روښانه کړې چې دا لیکدودي ناغېړي یا تېروتنه نه ، بلکې

دګړدودي تو پیر زبرنده ده او دشخړې پرځای یو ځانګپوهیز او ګډ پوهاوی رامنځته کول په کار دي .

دلمریزې پېنځمې لومړی یا دویم کال وو چې ما د اړوندي سی‌مې شاګردانو څخه د یو لړ پوښتنو په ترځ کې د دې مشورې سر پیدا کړ.   داسې چې د نورو ګردو پر خلاف یې په هر خجن خپلواک(واوبل) پسې هر یو پربل اړاوه، په دې وروسته ډول :

زور پر زورکي(لکه مینه او ښځه)، اوږده- ي پر لنډه-ي،لکه (ښځې- ښځي، ښوونکې- ښو ونکي)، زوروا له- ی پر زورکیواله(ی،ئ)، لکه (پلی- پلئ، ښوونکی –ښوونکئ)، اوږد و

(o) پر لنډ –و (u)، لکه (تودوخه –تودو

u خه، مېړوښه –مېړو

u ښه)

سوی‌ل لوی‌د ځوال په دغه لړ کې اوږد خجن واوبل هم پر لنډ اړوي، لکه (توری- توری، زبرې- زیږي، چېرې- چیري)... ؛ لا په زړه پورې یې بیا دا چې یووستوي ناخجن توکي چې پوهاند ترږي (۱۹۷۸)ز. پرې د

((clitics))

تر سرلیک لاندې دوکتورا تېزس کښلی دی، هم د درو نورو ډلو پر وړاندې له ورته خپلواک ونج(واوبلي بدلون) سره ادا کوي :

اړیکوییکي(ربط ادات)، لکه (چې- چي، نوo- نوu، خوo-،خوu،

ځکه- ځکه،)؛ مرستیالکړ، لکه : (دی- دئ، ده- ده، وو wo وو-wu   ،

وه- وه، وم- وم)؛ ضميري يا پرونومينال، لکه (مې- مي، مو- مو u،

،يې- يي)؛ وستربلونه، لکه (ته- ته، څخه- څخه، سره- سره، وروسته- وروسته، لاندې- لاندي، باندې- باندي، پسې- پسي،کې- کي، پورې- پوري، څنې- څني...)؛ بېلښتي او ترښتي (اشتقاقي او ترکيبي) اداتي ضميرونه هم همداسې دروا خله، لکه (راته- درته- ورته، راکې- راکي، درکې- درکي، ورکې- ورکي، پکې- پکي ...)؛ پوښتوييکي او پوښتنومځري، لکه (ولې- ولي، چېرې- چيري،کوم- کوم، کله- کله، څنګه- څنګه...)؛ کړولونه يا قيدونه، لکه (اوس- اوس، هلته- هلته، دننه- دننه، د باندې- دباندي، هورې- هوري) ....

ما داسې انګېرله چې دد سوېل لوېدېزې پښتو دغه خجيزه ځانګړتيا زما برسېرونه ده، ځکه نه يې هربرت پنزل په خپل اړوند ګرامر(۱۹۵۵) کې يادونه کړې وه او نه يرژي بيچکا په پښتو خجپوهنه(۱۹۲۹) کې((دغه دواړه اثره استاد الهام په (۱۳۴۰) او(۱۳۲۸ل .)کلو کې را پښتو کړي دي)). خو (۳۲)کاله پس چې استاد مکنزي راته پر (۱۹۹۸) کال په خپل کور، وېلس کې د خپلې وروستنۍ پښتو رسالې يوه کاپي راکړه او په دې ترڅ يې د اخښنګ(التباس) لپا ره د(ته اوسې) پر وړاندې د سوېل لويديزګړدود (ته اوسي) بېلګه وړاندې کړې وه، نو مايې چې درستې خجپوهنې (اکسنتولوجۍ) ته پام راواړاوه، هک پک پاتې شو، ځکه دمشر استاد مورګن ستيرن د تاريخي پښتو پښويې(ګرامر)په ناچاپه لاسکښنه کې يې دغه ځانګړتيا

تر سترګو شوې نه وه .

له ښه مرغه همدا يوه نيمه مياشت له مخه (۲۴-۱۰-۲۰۱۱) مې د استاد ښنوا هغه ليکنه له ((وريت پښتون)) فېسبوکه را ثبت کړه چې په لمريزه دېرشمه ليکلې((ادبي فنون)) رساله کې يې د(ياګانو) د ډولونو او ليکښو په تړاو ورته

اخښنګ(التباس) بېلګې ته ګوته نیولې ده، درسته لیکنه یې په لاندې ډول ده :
ورته

((په پښتو کې د "ی" لیکل دا شکلونه لري :

الف : معروفه (ی)- راوروسته یې (ي) بڼه ومنل شوه(زیار)

لکه خپلوی، ورورګلوی ، دا "ی" بې له کومه ننښې لیکله کیږي

ب: مجهوله (ې)

ددې توری شکل لومړی چپه (یا) وه چې اوږده لمن(یې) درلوده مګر څنګه چې دا شکل که دکلمې په منځ کې راشي اشکالات پیښوي نو (ې) یعنې معروفه یا ته دوه ټکي سر به سر ورکړه شوه چې په منځ او اخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږی لکه :

ناري ، غلبلې ، مېلمه مېرمنه یا نور....

په لیکلو کې د معروفي او مجهولي یا فرق په کار دي که نه وي مانا غلطیږي بیلګه :

خاندي (معروفه ی) او خاندې (مجهوله ې) مانا (یې) فرق لري ، یو غایب او بل مخاطب فعل دی ، یا لکه مستی(مستي) او مستې ، مینه او مېنه ...

ج : تانیثي(ۍ)

دا ۍ په اخیر کې یوه کوچنۍ لکۍ لري چې د نورو یاګانو سره یې فرق وشي لکه :
چوکۍ، خولۍ ، ډوډۍ ، نجلۍ او نور...

د : ثقیله (ئ)

ثقیله (ئ) هم د تانیثي یا په شان ثقیله ادا کیږي مګر په لیکلو کې یې شکل فرق کوي یعني په اخیریا پر سر همزه لري بیلګه : راغلئ، ځئ چې دا اکثرا د جمع مخاطب په اخیرکې راځي))

په ډېر درنښت او ادبي مینه : انجنیرعبدالقادر مسعود

له تاسوګران او مشر ورور استادزیار څخه ډېره ډېره مننه چې زما پوښتنو ته مو پوره او کره ځوابونه راکړل .

له تاسې هم مننه کوم چې دومره زړه غټاوی مو را په برخه کړ!

ګرانو فرهنګپالو اود ادب مینانو!

زه غواړم چې له پوهاند استاد زیارصاحب سره په راتلونکي کې هم نورې مرکې ولرم . که تاسو د پښتو ادب، فرهنګ او شعر په تړاو ابښتنې پوښتنې لرئ ، کولای شئ د ما د ای‌میل په پته یې راولیږئ .

a.masoud@hotmail.com